



Kolaboracja z wrogiem  
w warunkach wojennych.  
Doświadczenia polsko-ukraińskie

Колабораційна діяльність.  
Польсько-український  
досвід боротьби

REDAKCJA NAUKOWA:  
BEATA MARIA NOWAK, PAVLO FRIS  
НАУКОВІ РЕДАКТОРИ:  
БЕАТА МАРІЯ НОВАК, ПАВЛО ФРІС

INSTYTUT  
SPOŁECZNYCH PODSTAW PENITENCIARYSTYKI

2 0 2 3

**Kolaboracja z wrogiem  
w warunkach wojennych.  
Doświadczenia polsko-ukraińskie**

Колабораційна діяльність.  
Польсько-український досвід боротьби



**ІГОР МЕДИЦЬКИЙ<sup>1</sup>**

**КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ:  
АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ,  
СУЧАСНОГО ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ,  
КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ  
ОСОБИСТОСТІ КОЛАБОРАНТА**

Востаннє проблема колабораціонізму на теренах України серйозно обговорювалася та розв'язувалася у фаховій літературі у контексті подій Другої світової війни. Сьогодні, проводячи очевидні паралелі, українська наукова спільнота поступово повертається до вивчення відповідних питань, актуальність яких щороку посилюється та впливає на вектор сучасних дослідницьких розвідок у сфері права. Їх предмет насамперед утворює здійснена російською федерацією (надалі по тексту – рф) окупація частини території України та наслідки тимчасового відчуження цієї території. Одним із таких наслідків є виникнення колабораціонізму та пов'язаних або подібних із ним явищ, що зумовлюється єдиною причиною – вчиненою з використанням широкої палітри методів гібридної

---

<sup>1</sup> **Ігор Медичкий** – доктор юридичних наук, професор кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна). Закінчив юридичний факультет Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. До кола наукових інтересів входять актуальні проблеми розвитку кримінологічної та кримінально-правової науки – концептуальні засади формування кримінологічної теорії наслідків злочинності; ефективність та собівартість кримінально-правового законотворення, діяльності органів кримінальної юстиції, пенітенціарної системи; питання кваліфікації кримінальних правопорушень. Автор понад 180 наукових праць, у тому числі, 5-ти монографій (3 колективні); 3-ьох наукових статей у періодичних виданнях наукометричних баз Scopus і Web of Science; понад 30 наукових статей у фахових виданнях та понад 100 тез доповідей на Всеукраїнських та міжнародних конференціях. Адвокат. Номер ORCID: 0000-0002-6720-6658.

війни агресією РФ, через яку Україна, починаючи з 2014 р., тимчасово втратила територіальну цілісність, а частина її території (Автономна Республіка Крим, окремі райони Донецької та Луганської областей) досі перебуває під окупацією. При цьому основними передумовами, які забезпечили тимчасову успішність здійсненої воєнної кампанії та відносну поширеність колабораціоністської поведінки на цій території, Є. О. Письменський виділяє такі: 1) тривала та спланована підготовка до окупації (зовнішні чинники); 2) особливості суспільно-політичного розвитку довоєнної України (внутрішні чинники); 3) пострадянський спадок і прихильність до ідеології «руського міра» (історичні та ідеологічні чинники)<sup>2</sup>.

Законодавчою реакцією на розв'язану проти України збройну агресію стали суттєві новели у законі про кримінальну відповідальність, Особлива частина якого була розширена за рахунок появи нових та змін уже чинних кримінально-правових норм. Чималий дослідницький інтерес до своєї конструкції та змістовного наповнення викликала поява ст. 111-1 Кримінального кодексу України (надалі по тексту – КК), прийняття якої започаткувало регламентацію протидії засобами кримінально-правового впливу непоодиноким випадкам колабораційної діяльності. Практичне застосування згаданої норми прогресує, з огляду на звільнення Збройними Силами України тимчасово непідконтрольної Україні території, а також достатньо інтенсивну діяльність органів кримінальної юстиції. За матеріалами Офісу Генерального прокурора, упродовж 2022 р. обліковано 3 851 кримінальне правопорушення за ст.111-1 КК, з яких у 1 090 випадків особам вручено повідомлення про підозру, 620 проваджень направлені до суду з обвинувальним актом<sup>3</sup>. Станом на початок квітня 2023 р. обліковано уже 4 887 випадків колабораційної діяльності<sup>4</sup>. Судами першої інстанції (2022 р.) розглянуто 308 проваджень за ст.111-1 КК, з яких 268 завершені постановленням вироку. Вироками, що набрали законної сили,

<sup>2</sup> Є. Письменський. *Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема*. Право України. 2020. №12. С.116.

<sup>3</sup> Офіс Генерального прокурора. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі (січень-грудень 2022): <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 07.07.2023)

<sup>4</sup> Офіс Генерального прокурора. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ (2023, 4 квітня): з <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 07.07.2023)

засуджено: 140 осіб – за ч.1 ст.111-1 КК; 14 осіб – за ч.2 ст.111-1 КК; 17 осіб – за ч.4 ст.111-1 КК; 1 особа – за ч.5 ст.111-1 КК; 4 особи – за ч.7 ст.111-1 КК<sup>5</sup>.

Питанням змістовного наповнення норми ст. 111-1 КК у спеціалізованій літературі присвячено уже чимало публікацій, зокрема, авторства А. С. Беніцького, М. С. Бондаренко, О. О. Дудорова, З. А. Загиней-Заболотенко, О. О. Кравчука, В. В. Кузнецова, О. К. Маріна, Р. О. Мовчана, А. А. Музики, Є. О. Письменського, М. В. Сийплові, М. А. Рубащенко, М. І. Хавронюка, В. В. Шаблістого та інших науковців. Не зважаючи на таку «палітру» розвідок, чимало питань кримінально-правової кваліфікації колабораційної діяльності й надалі залишаються дискусійними, обґрунтовано викликаючи до себе відповідний дослідницький інтерес.

Обґрунтовуючи необхідність прийняття законопроекту щодо закріплення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, автори вказали на факти сприяння РФ у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи підтримку збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора. Особи, причетні до здійснення колабораціонізму, продовжують претендувати на високі посади в державі, впливати на формування державної політики чи інформаційного простору України, що є неприпустимим в умовах продовження збройної агресії та ведення бойових дій. Колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, встановлену законом. Крім того, постконфліктне врегулювання неможливе без відновлення справедливості та обмеження ряду прав осіб, причетних до колабораціонізму, що можливо вирішити виключно законом<sup>6</sup>.

Як слушно зауважує Н. Антонюк, стаття про колабораційну діяльність сконструйована законодавцем складно. Передусім вона має аж вісім частин і лише ч. 8 є кваліфікованим складом. Інші ж усі частини (від 1 по 7) є самостійними складами кримінально-караних діянь. При

<sup>5</sup> Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження (2022). Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання (2022): [https://court.gov.ua/inshe/sudova\\_statystyka/zvit\\_dsau\\_2022](https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022) (дата звернення: 07.07.2023)

<sup>6</sup> Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність): <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/559222> (дата звернення: 07.07.2023)

цьому навіть у кожній із таких частин законодавець формулює кілька форм вчинення відповідного кримінального правопорушення. Також привертає увагу те, що у перших двох частинах ст. 111-1 КК йдеться про вчинення кримінальних проступків, а з ч. 3 по ч. 8 статті 111-1 КК розміщено нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі злочини. Тобто лише в одній статті КК показано зростання суспільної небезпечності колабораціонізму, що охоплює всю палітру кримінально-караних діянь – від проступків до особливо тяжких злочинів<sup>7</sup>.

Поняття *колабораційна діяльність*, так само як і пов'язані з ним «колабораціоніст», «колабораціонізм», «колаборант» та інші, будучи похідними з латинського „collaborare” (співпраця), можуть набувати як позитивного, так і негативного значення. У позитивній конотації колаборація передбачає спільну діяльність або співробітництво, у негативній – зрадницьку співпрацю з ворогом. Ситуація Другої світової війни внесла істотні корективи щодо негативного значення цього терміну, який отримав зневажливе забарвлення. Його почали визначати як: *допомога ворогу, підтримка окупаційних сил, робота, спрямована проти фундаментальних національних інтересів, зрада, державна зрада* тощо. У сучасному кримінальному праві поняття колабораційної діяльності слід пов'язувати з такою поведінкою, яка полягає у співпраці або взаємодії з ворогом (державою-агресором), що вчиняється на шкоду державним інтересам (окремий різновид зради своєї держави). Тракткування такої діяльності як усвідомленого, добровільного й умисного співробітництва з ворогом у його інтересах і проти інтересів своєї держави є загальноприйнятим і з позиції міжнародного права<sup>8</sup>.

*Родовим об'єктом* кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, є суспільні відносини у сфері національної безпеки, а саме державна, інформаційна та воєнна безпеки як її складових. *Безпосередній об'єкт*, на який посягає колабораційна діяльність, це державний лад, суверенітет, обороноздатність та інші охоронювані законом інтереси, поставлені під охорону засобів кримінально-правової юстиції. Ураховуючи досить широкий та різноманітний спектр форм колабораційної діяльності, безпосередній об'єкт у кожному конкретному випадку визначається залежно від конкретної форми. *Додатковий об'єкт* кримінального

<sup>7</sup> Н. Антонюк. *Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації*. Слово Національної школи суддів України. 2021. №4(37). С. 57.

<sup>8</sup> *Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану* : наук.-практ. комент. / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін. ; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. С. 82.

правопорушення також визначається залежно від способу його вчинення. Так, наприклад, додатковим об'єктом колабораційної діяльності її у формі дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, є освітня система відповідної окупованої місцевості як складова системи освіти України<sup>9</sup>.

Поняття колабораційної діяльності в Кримінальному законодавстві України дано в статті 11-1 Кримінального кодексу.

«Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України – караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років» (ч.1 ст.111-1 КК).

*Збройна агресія проти України* – це пряме та (або) опосередковане (гібридне) застосування збройної сили (рф) проти суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності України. Складовими сучасної збройної агресії проти України є: 1) захоплення Автономної республіки Крим у лютому-березні 2014 р. – перший епізод російської інтервенції до України (згідно з ч. 2 ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» АРК та м. Севастополь є тимчасово окупованими РФ з 20 лютого 2014 р.); 2) початок бойового протистояння 7 квітня 2014 р. та подальша окупація РФ частини території Донецької та Луганської областей зі створенням так званих Донецької та Луганської «народних республік»; 3) акт злочину агресії, що розпочався 24 лютого 2022 р., та призвів до широкомасштабного вторгнення в Україну ЗС РФ за сприяння Республіки Білорусь<sup>10</sup>. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» до збройних формувань рф відносить регулярні з'єднання і підрозділи, підпорядковані Міністерству оборони рф, підрозділи та спеціальні формування,

<sup>9</sup> *Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. poradnik z kriminal'no-pravovoi oціnki ta rozmeжування / за заг. ред. В. В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. С. 105-106.*

<sup>10</sup> *Новели кримінального законодавства..., op. cit., С. 86.*



підпорядковані іншим силовим відомствам рф, їхніх радників, інструкторів та іррегулярні незаконні збройні формування, озброєні банди та групи найманців, створені, підпорядковані, керовані та фінансовані рф, а також за допомогою окупаційної адміністрації рф, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та підконтрольні рф самопроголошені органи, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

*Окупаційною адміністрацією* є сукупність державних органів і структур рф, функціонально відповідальних за управління тимчасово окупованими територіями та підконтрольних рф самопроголошених органів, які узурпували виконання владних повноважень на тимчасово окупованих територіях та які виконували чи виконують властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування функції на тимчасово окупованій території України, зокрема органи, організації, підприємства та установи, включаючи правоохоронні та судові органи, нотаріусів та суб'єктів адміністративних послуг<sup>11</sup>.

Під *публічним запереченням* необхідно розуміти відкрите звернення до невизначеного кола осіб чи відкрите висловленням своїх особистих думок чи переконань, які полягають у невизнанні окремих фактів чи подій. Відкритим є звернення чи висловленням, коли особа, яка його здійснює, усвідомлює можливість невизначеного кола осіб вільно та повно сприймати висловлену інформацію. Відповідно до п. 1 примітки у частині першій даної статті публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації. Разом з цим, необхідно враховувати, що публічним буде також і заперечення, вчинене, наприклад, на мітингу, зібранні людей чи інших масових заходах. У цьому випадку відповідні публічні заперечення є кримінально караними діями, оскільки свідомо й публічно заперечуються (спростовуються або будь-яким чином применшуються), в певному сенсі виправдовуються серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, зокрема міжнародний злочин збройної агресії однієї держави проти іншої суверенної держави, а також інші «воєнні злочини». Предметом публічного заперечення виступають факти

<sup>11</sup> Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 20.07.2023).

збройної агресії проти України; факти встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України.

*Публічні заклики громадянином України до*<sup>12</sup>:

- підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора – схвалення конкретних ініціатив чи добровільне виконання рішень держави-агресора, незаконних збройних формувань (у тому числі сформованих із громадян України), що діють на її боці, чи запроваджених державою-агресором під виглядом окупаційної адміністрації псевдовладних органів, до складу яких, у тому числі, можуть входити громадяни України, за умови, якщо такі рішення та/або дії не направлені на виконання державою-агресором своїх обов'язків, передбачених міжнародним гуманітарним правом. Так, наприклад, відповідно до ст. 56 Конвенції про захист цивільного населення під час війни окупаційна держава зобов'язана за допомогою всіх наявних засобів та в співробітництві з державними та місцевими органами влади забезпечувати та підтримувати діяльність медичних та лікарняних установ, а також забезпечити та підтримувати на окупованій території умови задовільні з погляду охорони здоров'я та санітарії, зокрема, вдаючись до вживання та проведення профілактичних та запобіжних заходів, необхідних для запобігання поширенню інфекційних захворювань та епідемій. Медичному персоналу усіх категорій буде дозволено виконувати свої обов'язки.

При цьому інші рішення держави-агресора можуть стосуватись як загальних питань (воєнна агресія під виглядом спеціальної воєної операції, створення псевдодержавних утворень на окупованих територіях, анексія АР Крим), так і локальних (участь в призначенні конкретних членів окупаційної адміністрації, участь в нормотворчій діяльності, яка суперечить чинному законодавству). Підтримка рішень може вчинятись як у вигляді конкретних дій, так і бездіяльності (утримання від допомоги Збройним Силам України, визнання легітимності сформованих державою-агресором владних повноважень, визнання прерогативи псевдонормативних інших актів тимчасової окупаційної адміністрації над законними рішеннями органів місцевої влади України та їх посадових осіб). Не можна вважати добровільною підтримкою рішень дії, вчинені під примусом чи такі, які викликані бажанням зберегти своє життя в окупації в умовах крайньої необхідності згідно

<sup>12</sup> *Злочинна колаборація в умовах збройної агресії...*, *op. cit.*, С. 107-111.

зі ст. 39 КК (наприклад, дотримання комендантської години), якщо такі дії не містять складу іншого злочину, передбаченого Особливою частиною КК України;

- співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора – узгодженої сукупності добровільно вчинюваних громадянином України дій в інтересах та/або спільно з державою-агресором, незаконними збройними формуваннями (у тому числі сформованими із громадян України), що діють на її боці, чи запровадженими державою-агресором під егідою окупаційної адміністрації псевдовладними органами, до складу яких, у тому числі, можуть входити громадяни України. Співпраця може вчинятись у вигляді організаційної чи волонтерської діяльності або мати характер інтелектуальної допомоги (надання порад щодо реалізації окремих потреб, інструкторська чи нормотворча діяльність);
- невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (надалі по тексту – ТОТ) – висловлювання чи дії, спрямовані на сприяння утвердженню суверенітету країни-агресора; вчинені з метою ускладнення реалізації суверенітету України на окупованих чи інших територіях в інтересах держави-агресора. Сприяння утвердженню суверенітету країни-агресора може полягати в участі в формуванні органів місцевої влади на тимчасово окупованих чи інших територіях нашої держави, підпорядкування законодавству іншої країни-агресора на території України. Ускладнення реалізації суверенітету України на окупованих чи інших територіях в інтересах держави-агресора може полягати в невиконанні законних рішень органів державної влади України. перешкоджанні реалізації їх повноважень.

Тимчасово окуповану російською федерацією територія України (тимчасово окуповану територія) п. 7 ч.1 ст.1-1 Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначає як частину території України, в межах яких збройні формування російської федерації та окупаційна адміністрація російської федерації встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування російської федерації встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації російської федерації<sup>13</sup>.

<sup>13</sup> Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 07.07.2023).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони для першого та другого видів дій у межах ідеологічного та культурно-освітнього колабораціонізму є обстановка злочину, що проявляється у їх вчиненні *публічно*. Публічне вчинення зазначених дій характеризує їх як такі, що мають підвищену суспільну небезпеку. Встановлюючи ознаку публічності, слід виходити із сукупності обставин, що характеризують час, місце, обстановку здійснення відповідних закликів тощо. Кількість (коло) осіб, яка може характеризувати публічність, хоч і вважається невизначеною, але мінімально має становити не менше двох осіб. Верхньої кількісної межі визначення публічності не існує. Публічні заклики, які спрямовані щодо однієї конкретної особи, можуть оцінюватися як підбурювання до вчинення кримінального правопорушення<sup>14</sup>.

«Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, – карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої» (ч.2 ст.111-1 КК).

Законодавство України не містить визначення того, що слід розуміти під зайняттям посад. Водночас, якщо проаналізувати нормативно-правові акти, зокрема, Закон України «Про державну службу», то вбачається, що термінологічний зворот «зайняття посади» досить часто використовується у ньому у контексті підготовчих дій щодо призначення певної особи на посаду державної служби («конкурс на зайняття посади державної служби», «кандидати на зайняття посад державної служби») та пов'язаний власне з таким призначенням. В інших нормативно-правових актах термінологічний зворот «зайняття посади», «займана посада» використовується досить часто і передбачає виникнення такого юридичного факту, як призначення особи на певну посаду у порядку, передбаченому законодавством України з офіційним оформленням трудових відносин. З огляду на формулювання диспозицій частин 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК колаборант повинен займати посаду у незаконно створеному органі влади, а не виконувати роботу, що не пов'язана з її зайняттям. Поняття «посада» тлумачиться у законодавстві України. Так, згідно з п. 4 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державну службу», посада державної служби – визначена структурою

<sup>14</sup> Новели кримінального законодавства..., *op. cit.*, С. 90-91.

і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу з установленими відповідно до законодавства посадовими обов'язками у межах визначених цим законом повноважень<sup>15</sup>.

Під *добровільністю*, похідні поняття від якого використовуються для характеристики окремих форм участі в діяльності незаконних органів, підрозділів, формувань, що утворені державою-агресором, розуміється така участь, що здійснюється за власною ініціативою суб'єкта колабораційної діяльності та за умови його вільного волевиявлення<sup>16</sup>.

Дана форма об'єктивної сторони<sup>17</sup> колабораційної поведінки містить у собі відразу кілька рівнів ознак діяльності громадянина України, які обов'язково необхідно встановити для притягнення його до кримінальної відповідальності. По-перше, суб'єкт займає посаду у незаконних органах влади, створених на ТОТ, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. По-друге, ця посада не пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Прикладами таких посад можуть бути: конторський службовець, юрисконсульт, бухгалтер, працівник апарату, працівник підрозділу кадрів, інспектор з цивільного захисту. Особи, які виконують суто професійні (лікар, статистик, соціальний працівник тощо), виробничі (як-от водій, ювелір, або працівник житлово-господарського сектору, інших подібних муніципальних структур), технічні (друкарка, технічний секретар, охоронник, провідник вагонів та ін.) функції *de jure* можуть визнаватися особами, які обіймають посади, не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (якщо ці посади передбачені в структурах та підрозділах незаконних органах влади). Однак, оскільки вони реалізують другорядні (допоміжні) функції, то відповідні дії можуть оцінюватися як малозначні згідно з ч. 2 ст. 11 КК<sup>18</sup>.

У ст. 43 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, підписаної 18.10.1907 р. (дата набрання чинності для України 24.08.1991 р.), вказується, що з фактичним переходом до рук окупанта повноважень легітимної влади він вживає всіх залежних від нього заходів для того, щоб по можливості

<sup>15</sup> З.А. Загиней-Заболотенко. *Добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, а також в незаконних судових або правоохоронних органах як форми колабораційної діяльності*. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №6. С. 319.

<sup>16</sup> *Новели кримінального законодавства України...*, *op. cit.*, С. 103.

<sup>17</sup> *Злочинна колаборація в умовах збройної агресії...*, *op. cit.*, С. 112-115.

<sup>18</sup> *Новели кримінального законодавства України...*, *op. cit.*, С. 104-105.

відновити і забезпечити громадський порядок і безпеку, дотримуючись існуючих у країні законів, за винятком, коли це абсолютно неможливо. Підтвердженням вказаного вище положення є вимоги ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», де зазначається, що будь-які органи, їх посадові та службові особи на ТОТ та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом. Будь-який акт (рішення, документ), виданий вказаними органами та/або особами є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на ТОТ, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану<sup>19</sup>.

Що стосується виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, Пленум Верховного Суду України в Постанові від 26.04.2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» визначив, що організаційно-розпорядчими є обов'язки щодо здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності (керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних або приватних підприємств, установ та організацій, керівники структурних підрозділів та інші). Під адміністративно-господарськими обов'язками слід розуміти обов'язки щодо управління або розпоряджання державним або приватним майном (встановлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження у тому чи іншому обсязі мають начальники планово-господарських, постачальницьких, фінансових відділів і служб, завідувачі складами, магазинами, їхні заступники, керівники відділів підприємств, відомчі ревізори та контролери.

Добровільне зайняття посади громадянином передбачає його влаштування на роботу чи вступ на службу до незаконного органу влади, створеного на ТОТ, у тому числі її окупаційну адміністрацію держави-агресора, вчинені без примусу та за власного волею, а також перебування на такій посаді в реорганізованому органі влади, який в результаті організаційно-штатних змін став незаконним.

<sup>19</sup> Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 07.07.2023).

«Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утворенню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, – караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років» (ч.3 ст.111-1 КК).

Поняття пропаганди, здійснення якої в закладах освіти тягне відповідальність згідно з ч. 3 ст. 111-1 КК, потрібно тлумачити у негативному (деструктивному) значенні. Це форма комунікації з учасниками освітнього процесу, яка передбачає маніпулювання їхньою свідомістю з метою формування та роз'яснення у них таких уявлень і позицій, що обґрунтовують сприяння здійсненню збройної агресії проти України, установа та утворення тимчасової окупації частини території України, уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Відповідні уявлення та позиції замість засудження отримують схвальну оцінку, а їх втілення видається за поведінку, яку можна наслідувати та поширювати<sup>20</sup>.

*Здійснення пропаганди* – це цілеспрямоване та активне поширення спеціально підібраних аргументів, фактів, думок, тверджень та інших інформаційних форм для ідеологічного впливу на суспільну думку та формування у відповідних верств населення, соціальних, національних чи інших груп осіб певних поглядів та переконань. При цьому пропаганда відрізняється від, наприклад, закликів, заздалегідь сформованою та узгодженою з представниками держави-агресора чи окупаційної адміністрації концепцією думок, які необхідно ідеологічно просунути, певною програмою та, можливо, наявністю відповідних матеріалів. У контексті ч. 3 ст. 111-1 КК метою пропаганди є: 1) сприяння здійсненню збройної агресії проти України; 2) встановлення та утворення тимчасової окупації частини території України; 3) уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України<sup>21</sup>.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК, є місце вчинення злочину заклад освіти (незалежно

<sup>20</sup> *Новели кримінального законодавства України...*, op. cit., С. 97.

<sup>21</sup> *Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. С. 116.*

від типів та форм власності). Згідно Закону України «Про освіту» заклад освіти – це юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої виступає освітня діяльність (п.6 ч.1 ст.1)<sup>22</sup>:

заклад вищої освіти відповідного типу, що провадить освітню, наукову, науково-технічну, інноваційну та методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, а також наукові установи, що здійснюють навчання здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти;

- професійно-технічний навчальний заклад відповідного типу, що забезпечує задоволення потреб громадян у професійно-технічній освіті, оволодінні кваліфікацією з відповідної професії, спеціальності відповідно до їх інтересів, здібностей та стану здоров'я;
- загальноосвітній навчальний заклад відповідного типу незалежно від підпорядкування і форми власності, який належить до системи загальної середньої освіти;
- дошкільний навчальний заклад відповідного типу незалежно від підпорядкування і форми власності, який належить до системи дошкільної освіти.

*Дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти*, охоплюють будь-які дії, що входять до процесу відмови в закладах освіти України від вітчизняних стандартів освіти з одночасним чи поступовим переходом на стандарти освіти країни-агресора. Аналіз проблемних аспектів застосування ч. 3 ст. 111-1 КК засвідчив, що така форма вчинення колабораціонізму, як «впровадження у закладах освіти стандартів освіти держави-агресора», тлумачиться неоднаково, з огляду на що потребує окремих роз'яснень. Зокрема, неоднаковим є тлумачення обсягу та характеру дій, сукупність яких є «впровадженням», а також визначення кола осіб, які є суб'єктами цього кримінального правопорушення.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК, полягає у вчиненні дій, спрямованих на впровадження цих стандартів освіти в закладах освіти. І такими є дії працівників та службових осіб незаконних органів влади у сфері освіти, керівництва закладів освіти, ініціативних груп педагогічних працівників щодо забезпечення навчання відповідно до стандартів освіти держави-агресора: розробка стандартів освіти і чи тимчасово окупованих територій, розробка типових

<sup>22</sup> Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 07.07.2023).



освітніх програм, типових навчальних планів, їх затвердження, забезпечення контролю виконання цих стандартів, планів, програм. Інакше кажучи, впровадження стандартів освіти варто розуміти як діяльність із забезпечення реалізації певних вимог до змісту освітньої діяльності. Тобто йдеться про забезпечення відповідності певного рівня стандартам освіти держави-агресора через участь у розробленні навчального плану або/та освітньої програми (відповідних складників), їх затвердження, надання вказівок щодо їх реалізації. У зв'язку із цим потрібно звернути увагу на те, що суб'єктом впровадження у вказаних закладах стандартів освіти держави-агресора є не лише службові особи таких закладів, які виконують відповідні організаційно-розпорядчі функції (директори шкіл, ректори, проректори та інші уповноважені особи), але й ті вчителі та інші педагогічні працівники, які могли сприяти окупаційній владі у розробленні навчального плану або/та освітньої програми держави-агресора<sup>23</sup>.

«Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, – караються штрафом до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна» (ч.4 ст.111-1 КК).

Категорія *матеріальні ресурси* не отримала своєї деталізації у диспозиціях норм, що дозволяє віднести до неї будь-які можливі різновиди матеріалізованих запасів/засобів чого-небудь, які можна використати у разі потреби: фінансові (грошові кошти, рухомі або нерухомі речі, посвідчені відповідними документами майнові права тощо), природні (земля, надра, водні та інші природні ресурси, об'єкти тваринного світу), енергетичні (чинне регуляторне законодавство відносить енергію усіх видів до матеріальних ресурсів) та інші ресурси<sup>24</sup>. У контексті ч. 4 ст. 111-1 КК матеріальні ресурси – це предмети матеріального світу, відповідні

<sup>23</sup> Злочинна колаборація в умовах збройної..., *op. cit.*, С. 119.

<sup>24</sup> І. Медицький, *Колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору: «дотичність» та розмежування в ході кримінально-правової кваліфікації*. Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. / редкол.: В. Я. Тацій, Ю. А. Пономаренко, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. С. 64.

приміщення та будівлі, матеріальні чи інші послуги, енергоресурси, обладнання, устаткування, техніка тощо, необхідні для вирішення матеріальних потреб незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на ТОТ, та/або збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора.

*Передача* передбачає надання наявних у суб'єкта матеріальних ресурсів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора. Передача ресурсів означає не тільки надання матеріальних ресурсів у незворотне (їжа, боєприпаси) чи постійне (транспортні засоби, обмундирування) користування з переходом права володіння до незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на ТОТ, та/або збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора. Передачею матеріальних ресурсів можна вважати також надання права тимчасово користуватись ними<sup>25</sup>.

*Провадження господарської діяльності* в контексті ч. 4 ст. 111-1 КК – це добровільна, з власної волі діяльність громадянина України (особисто або через створену ним господарську організацію), що провадиться у взаємодії з державою-агресором, і яка пов'язана з виробництвом (виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу. Така господарська діяльність визнається одним із видів колабораційної діяльності, оскільки здійснюється у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на ТОТ, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора. Взаємодія може полягати в тому, що господарська діяльність:

- вчиняється суб'єктом господарювання в інтересах одного з контрагентів, вказаних вище;
- вчиняється спільним підприємством України та держави-агресора чи окупаційної влади;
- вчиняється під керівництвом громадянина України у складі підприємства держави-агресора чи підприємства, створеного на окупованій території<sup>26</sup>.

Господарську діяльність чинне законодавство визначає як «діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність» (ч. 1 ст. 3 Господарського кодексу); «діяльність особи, що пов'язана з виробництвом

<sup>25</sup> Злочинна колаборація в умовах збройної..., *op. cit.*, С. 121-123.

<sup>26</sup> *Ibidem*, С. 130-131.

(виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу і проводиться такою особою самостійно та/або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, що діє на користь першої особи, зокрема за договорами комісії, доручення та агентськими договорами» (п. п. 14.1.36. п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу). Суттєва відмінність між наведеними нормативними орієнтирами полягає у меті провадження – Податковий кодекс імперативно передбачає отримання доходу, тоді як Господарський кодекс оперує категорією «отримання прибутку» і, залежно від цього, вирізняє підприємництво та некомерційну господарську діяльність (ч. 2 ст. 3 Господарського кодексу)<sup>27</sup>. Отже, для господарської діяльності характерними є мета, особливість суб'єктного складу та специфіка умов реалізації. До суб'єктів господарювання закон відносить: 1) господарські організації, як створені відповідно вимог чинного законодавства юридичні особи, а також інші юридичні особи, що здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці (ч. 2 ст. 55 Господарського кодексу).

Мають рацію О. О. Кравчук та М. С. Бондаренко, які звертають увагу на те, що при встановленні фактів здійснення зазначеної господарської діяльності, потрібно визначати, хто діяв і приймав рішення від імені суб'єкта господарювання. Насамперед це буде керівник, особа, яка виконує його обов'язки, або інша особа, яка діяла від імені суб'єкта господарювання (під час переговорів, укладення й підписання договору, поставки товарів, робіт, послуг). Особи, які виконували технічні функції (продавці, комірники), залежно від їхнього умислу, можуть бути пособниками в такому злочині, або їхнє діяння може не відповідати ознакам об'єктивної сторони злочину (здійснення господарської діяльності)<sup>28</sup>.

«Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації

<sup>27</sup> Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>; Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 08.07.2023)

<sup>28</sup> О. Кравчук, М. Бондаренко. *Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК*. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 3. С. 200.

та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої» (ч.5 ст.111-1 КК).

Даний підвид колабораційної діяльності є аналогічним передбаченій ч. 2 ст. 111-1 КК формі, за винятком характеру посади, яку обіймає суб'єкт. За ч. 5 кваліфікується добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на ТОТ, у тому числі и окупаційній адміністрації держави-агресора, якщо вона пов'язана із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно господарських функцій. Тому для правильної кваліфікації дій суб'єкта за діяння, вчинене у цій формі об'єктивної сторони, виникає необхідність вилучення (отримання) даних про організаційно-штатну побудову підрозділу та про функціональні обов'язки суб'єкта на займаній посаді.

Прикладами таких посад можуть бути: керівник незаконних органів влади та його заступники, головний лікар поліклініки, генеральний директор підприємства, управління якого належить до сфери діяльності незаконного органу влади, керівник підрозділу кадрів, керівник фінансового відділу, головний санітарний лікар, завідувач лабораторії ветеринарної служби, відомчий ревізор<sup>29</sup>.

*Добровільне обрання* до незаконних органів влади, створених на ТОТ, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора має місце у випадку, коли суб'єкт не призначається на посаду безпосередньо, а бере участь у виборах, добровільно виставляючи свою кандидатуру, та за результатами цих виборів обіймає посаду в незаконних органах влади, створених на ТОТ, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. Закінченою ця форма об'єктивної сторони колабораційної діяльності буде з моменту безпосереднього початку виконання обов'язків по виборній посаді. Сама участь у виборах як кандидата на посаду до незаконних органів влади, створених на ТОТ, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, залежно від інших обставин справи, може розглядатись як замах на вчинення злочину, передбаченого ч. 5 ст. 111-1 КК<sup>30</sup>.

<sup>29</sup> *Новели кримінального законодавства...*, op. cit., С. 105.

<sup>30</sup> *Злочинна колаборація в умовах збройної...*, op. cit., С. 134-135.

За загальним правилом під час проведення виборів Президента України, народних депутатів України, всеукраїнського референдуму голосування громадян України на ТОТ не організовується і не проводиться. Громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території, створюються умови для вільного волевиявлення під час виборів Президента України, народних депутатів України та всеукраїнського референдуму на іншій території України. Що ж стосується виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, будь-яких інших виборів і референдумів, проведених на ТОТ, у тому числі за сприяння чи за участю державних органів і органів місцевого самоврядування, утворених відповідно до Конституції та законів України, то необхідно враховувати, що вони відповідно до ч. 5 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» є недійсними і не створюють правових наслідків.

*Участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів* передбачає активні дії, спрямовані на їх організацію чи проведення. Під участю в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на ТОТ мається на увазі участь в органах, що проводять незаконні вибори, референдуми, а саме: виборчих комісіях чи інших аналогічних органах, інша участь у проведенні виборів, наприклад, як кандидата, спостерігача від кандидата, учасника передвиборної агітації. *Публічні заклики* до проведення таких незаконних виборів і а/або референдумів на ТОТ полягають у тому, що суб'єкт публічно закликає до проведення незаконних виборів чи референдумів на ТОТ. Злочин є закінченим з моменту проголошення суб'єктом відповідних закликів. При цьому відповідальність має наступати незалежно від того, чи відбулися після цього незаконні вибори або референдум, чи ні<sup>31</sup>.

«Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах – караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої» (ч.6 ст.111-1 КК).

<sup>31</sup> *Злочинна колаборація в умовах збройної...*, op. cit., С. 136-137.

Відповідно до ч.2 примітки до ст.111-1 КК, під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо. Тобто, мова йде про вільне, публічне вираження політичної позиції осіб, при якому можливе висловлення вимог, прийняття резолюцій, інших звернень з різноманітних питань суспільного життя, на доступному кожному зібранні, що проводиться у формі з'їздів, зборів, нарад, мітингу, походу, демонстрації, пікетування, конференції, круглого столу або у будь-якому різному поєднанні цих форм, порядок денний яких передбачає упорядкування життя суспільства у сфері політики, за ініціативою фізичних чи юридичних осіб

*Організація* заходу політичного характеру передбачає сукупність активних дій з його створення, заснування, підготовки, розробки, проведення, забезпечення, вчинених із залученням інших осіб як до вказаних дій, так і до участі у заході. *Проведення* заходу передбачає сукупність дій, спрямованих на забезпечення ефективної реалізації порядку денного заходу та досягнення заходом своїх цілей. Проведення заходу за своїм змістом є вужчим, ніж «організація заходу» та може бути її складовою. У контексті ч. 6 ст. 111-1 КК проведення заходу – це етап, який починається з його відкриттям та завершується закриттям заходу, охоплюючи саму змістовну, активну та публічну його частину<sup>32</sup>.

Відповідно до ч.3 примітки до ст.111-1 КК, під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації. Інформаційну діяльність можна тлумачити як специфічну професійну, політичну чи громадську пильність відповідних суб'єктів, що полягає у: а) інформаційній взаємодії з органами влади, об'єднаннями громадян, юридичними чи фізичними особами; б) створенні та організації доступу до публічної інформації; в) впорядкуванні інформаційних ресурсів; г) формуванні інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, засобів зв'язку та інформаційної безпеки.

*Активна участь* у заходах політичного характеру – це вид діяльності, який свідчить про залученість суб'єкта до процесів, що відбуваються під час організації та проведення заходів політичного характеру, його взаємодію з учасниками процесу, та може виражатися у діях, спрямованих на відкриту та активну підтримку порядку денного чи реалізацію прийнятих рішень, резолюцій, висновків тощо, зайняті відповідних посад, виконанні

<sup>32</sup> *Злочинна колаборація в умовах збройної...*, op. cit., С. 138.

поставлених завдань та іншому сприянні. Також активна участь у заходах політичного характеру може проявлятися у виконанні завдань, поставлених організатором, агітації, забезпеченні певного етапу такого заходу, надання приміщень, спікерів, аудиторії для його проведення, підтримка головуючого, участь у дебатах, висунення ініціатив, формування пропозицій, резолюцій тощо. Сама присутність на заході політичного характеру без учинення вказаних вище та інших активних дій не утворює склад злочину, передбаченого ч. 6 ст. 111-1 КК. Важливим є розуміння того, що кримінальна відповідальність за ч. 6 ст. 111-1 КК настає за відсутності ознак державної зради<sup>33</sup>.

«Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, – караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої» (ч.7 ст.111-1 КК).

Судові органи, створені всупереч законодавству України, є нікчемними так само, як і постановлені ними рішення. При цьому не має різниці рівень чи сфера вирішення питань незаконно створеного суду. Незаконними правоохоронними органами будуть визнаватись органи, які виконують на тимчасово окупованих територіях функції, аналогічні органам, що визнаються Україною правоохоронними.

*Добровільне зайняття громадянином посади в незаконних судових або правоохоронних органах передбачає його влаштування на роботу чи вступ на службу до відповідного органу, закладу, установи, вчинені без примусу та з власної волі, а також перебування на такій посаді в реорганізованому органі, закладі, установі, які в результаті проведених представниками держави-агресора чи окупаційної адміністрації організаційно-штатних змін стали незаконними. Так, наприклад, залишення судді на посаді в судовому органі, який було реорганізовано та влаштовано в систему*

<sup>33</sup> Ibidem, С. 139-140.

окупаційної влади, буде кримінально караним, оскільки держава Україна гарантує суддям, які працювали в судах України, розташованих на ТОТ, і виявили бажання переїхати у зв'язку з її тимчасовою окупацією російською федерацією, право на переведення на посаду судді до суду на іншій території України. Разом з цим у судді, який не виявив бажання переїхати на неокуповану частину України, є можливість звільнитись з незаконного і удового органу та не здійснювати колабораційну діяльність<sup>34</sup>.

Як зауважує Н. О. Антонюк, у цій частині йдеться про зайняття не лише посади судді, адже в судових органах чітко поділена компетенція між тими, хто безпосередньо здійснює правосуддя, тобто суддями, та апаратом судів (секретарі судового засідання, помічники судді, судові розпорядники та ін.), які забезпечують організаційну складову в діяльності суддів<sup>35</sup>.

На думку О. О. Кравчука та М. С. Бондаренка, склад добровільного зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, потребує наявності організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. У іншому ж випадку, зайняття посад, що не передбачають таких функцій, вимагатиме кваліфікації за ч. 2 ст. 111-1 КК<sup>36</sup>. Схожі міркування висловлює і М. І. Хавронюк, який оцінює такі посади у контексті діяльності судді або працівника правоохоронного органу. Зайняття ж посади помічника судді, судового розпорядника, іншої посади у апараті суду, прокуратури тощо, дослідник вважає вірним кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК як зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій<sup>37</sup>.

Відмінну позицію поділяють Є. О. Письменський та Р. О. Мовчан, запропонувавши за ч. 7 ст. 111-1 КК оцінювати дії особи, яка займає будь-яку посаду у незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, зокрема й ті, що не пов'язані з наявністю організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, однак без яких реалізація відповідних функцій не була б можливою: посади судового розпорядника, помічника судді, секретаря судового засідання, посади у канцелярії суду, відділі управління з персоналом, бухгалтерії

<sup>34</sup> Злочинна колаборація в умовах збройної..., *op. cit.*, С. 142-143.

<sup>35</sup> Н. Антонюк. *Державна зрада і колабораційна діяльність* ..., *op. cit.*, С. 63.

<sup>36</sup> О.О. Кравчук, М. С. Бондаренко. *Колабораційна діяльність* ..., *op. cit.*, С. 202.

<sup>37</sup> Є.О. Письменський, Р. О. Мовчан. *Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність: дискусійні питання та спроба їх розв'язання*. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №6. С. 358.



тощо. При цьому автори справедливо зауважують, що у ч. 7 ст. 111-1 КК відсутня подібна до передбаченої у ч. 5 вказівка, згідно з якою відповідальність настає лише за зайняття посад, пов'язаних із наявністю відповідних функцій<sup>38</sup>. По-друге, ч. 7 ст. 111-1 КК містить спеціальний склад кримінального правопорушення щодо дій, описаних у ч. 2 і ч. 5 ст. 111-1, адже йдеться про окремий вид незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території (додаткова ознака)<sup>39</sup>.

О. К. Марін підкреслює найбільшу відповідальність за зайняття посади громадянином України у незаконних судових органах, створених на тимчасово окупованій території України та створених там же незаконних правоохоронних органах. Дослідник констатує, що вступ на службу до «народної міліції», будь якої квазідержавної служби безпеки чи прокуратури, виконання функцій судді, помічника судді, інших функцій (без конкретизації. – І. М.) у квазісудових органах на тимчасово окупованій території України є особливо тяжким злочином і тягне відповідальність за ч. 7 ст. 111-1 КК України<sup>40</sup>.

З. А. Загиней-Заболотенко обґрунтовує, що зайняття громадянином України посади у незаконно створених органах влади на ТОТ та подальше виконання ним обов'язків, передбачених цією посадою, підлягають кваліфікації за сукупністю: частина 2, 5 або 7 ст. 111-1 та частинами 1 або 2 ст. 111 КК «Державна зрада». Саме така кримінально-правова оцінка відповідатиме принципу повноти кваліфікації та забезпечить невідворотність кримінальної відповідальності колаборантів. При цьому, з огляду на наявність обстановки воєнного стану або періоду збройного конфлікту, в якій було вчинено державну зраду, дії слід кваліфікувати як надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України або як перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту<sup>41</sup>. Аналогічну позицію у частині кримінально-правової кваліфікації демонструє і Н. Антонюк<sup>42</sup>.

<sup>38</sup> Ibidem, С. 358, 360.

<sup>39</sup> *Новели кримінального законодавства...*, *op. cit.*, С. 108.

<sup>40</sup> О.К. Марін. *Кримінальна відповідальність за роботу в інтересах держави-агресора. Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (пам'яті В. П. Колгана): збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року)*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 20.

<sup>41</sup> З.А. Загиней-Заболотенко. *Добровільне зайняття громадянином України ...*, *op. cit.*, С. 321.

<sup>42</sup> Н. Антонюк. *Державна зрада і колабораційна діяльність ...*, *op. cit.*, С. 60.

*Участю в незаконному воєнізованому або збройному формуванні є вступ до цього злочинного об'єднання, перебування в ньому та подальше виконання в його складі будь-яких дій в інтересах держави-агресора. Вступ до незаконного воєнізованого або збройного формування полягає в тому, що особа надає згоду на свою участь у ньому. Її можуть призначити на певну посаду, видати їй зброю, перепустку, військову форму, надати позивний, роз'яснити функціональні обов'язки у складі формування, вона може прийняти присягу, дати підписку тощо. Добровільність участі передбачає відсутність при прийнятті особою рішення про таку участь примусу, який би виключав вільне волевиявлення (погрози, шантаж тощо)<sup>43</sup>.*

Участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора (ч. 7 ст. 111-1 КК), слід відмежовувати від участі в діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК) за такими ознаками: 1) *суб'єкт* кримінального правопорушення – у випадку із колабораційною діяльністю таким суб'єктом може бути лише громадянин України; 2) *місце* створення відповідних формувань або належність їх до держави-агресора – для кваліфікації вчиненого за ст. 260 КК не має значення, де і як були створені воєнізовані або збройні формування, а так само їх належність до певної держави, тобто ст. 260 КК охоплює участь у всіх подібних формуваннях<sup>44</sup>.

У контексті ч. 7 ст. 111-1 КК ведення бойових дій – активність воєнізованих чи збройних формувань, спрямована на знищення живої сили, бойової техніки і військових споруд Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, заволодіння територією, яку вони займали, надання протидії їх наступу, відбиття їх ударів й утримання захопленої своїми військами території. Можуть бути оборонними, наступальними (контрнаступальними) чи агресивними (захоплення чужих територій). У разі агресивних бойових дій ураженню можуть піддаватися цивільні та інфраструктури споруди, а також мирні люди. Допомога у веденні бойових дій полягає у вчиненні суб'єктом в інтересах військового супротивника України дій, які: 1) полегшують чи роблять можливими, більш ефективними бойові дії незаконних збройних

<sup>43</sup> *Злочинна колаборація в умовах збройної ...*, op. cit., С. 144.

<sup>44</sup> *Новели кримінального законодавства...*, op. cit., С. 108.

чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, чи збройних формувань держави-агресора; 2) ускладнюють, унеможливають чи знижують ефективність бойових дій Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України<sup>45</sup>. Наприклад, ідеться про усунення перешкод у діяльності незаконних збройних чи воєнізованих формувань, надання їм потрібної інформації, транспорту послуги, ремонтні роботи, фінансування тощо<sup>46</sup>.

Відсутність у переліку ч. 2 ст. 22 КК ст. 111-1 пов'язує відповідальність за колабораційну діяльність з досягненням її суб'єктом 16-річного віку. Існуючий стан речей не викликає заперечень та підтверджується на практиці.

Буквальне тлумачення ч. 4 і 6 ст. 111-1 КК, за відсутності ремарки про вчинення протиправних дій саме громадянином України, свідчить про те, що кримінальній відповідальності підлягатиме будь-яка особа, незалежно від наявності/відсутності громадянства, яка передає матеріальні ресурси відповідним адресатам та/або провадить з ними господарську діяльність (ч. 4); або ж організовує та проводить заходи політичного характеру, здійснює інформаційну діяльність з метою підтримки держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, бере активну участь у таких заходах (ч. 6).

З приводу зазначеного у науковій літературі спостерігається поляризованість позицій. Так, В. В. Кузнецов та М. В. Сийплові пропонують зважати на відому спорідненість колабораційної діяльності з державною зрадою та визнавати суб'єктом відповідних кримінальних правопорушень (ч. ч. 1, 6 КК) саме громадянина України; враховуючи практику застосування ч. 4 ст. 111-1 КК, а також правила юридичної техніки, О. В. Зайцев та В. А. Бодейко визнають за доцільне доповнити цю частину вказівкою на ознаку громадянства України для уникнення помилкового тлумачення щодо ознак загального суб'єкта; Є. О. Письменський наголошує, що суб'єктом колабораційної діяльності є громадянин держави, територія якої перебуває під окупацією. Тоді як О. О. Кравчук та М. С. Бондаренко констатують, що суб'єктом деліктів, передбачених ч. 4 і 6 ст. 111-1 КК є особа, якій не обов'язково перебувати у статусі громадянина України. При цьому

<sup>45</sup> Злочинна колаборація в умовах збройної..., *op. cit.*, С. 145-146.

<sup>46</sup> Новели кримінального законодавства..., *op. cit.*, С. 109.

науковці наголошують, що суб'єкт усіх правопорушень, які становлять колабораційну діяльність, як правило, повинен відповідати такій характеристиці як належність до місцевого населення або наявність інших сталих зв'язків із відповідною окупованою територією (місце проживання, місце реєстрації, місце ведення господарської або іншої діяльності); А. Беніцький відзначає, що, через розширення законодавцем кола суб'єктів для окремих форм колабораційної діяльності, суб'єктами форм, передбачених ч. 4 та 6 ст. 111-1 КК можуть бути як громадяни України, так й іноземці або особи без громадянства; А. Музика притримується думки, що колабораційна діяльність – це умисні діяння, (...) вчинені громадянином України, іноземцем (крім громадян держави-агресора) чи особою без громадянства, за відсутності ознак державної зради<sup>47</sup>.

Позиції дослідників першого підходу усе-таки слід надати перевагу, як такій, що відповідає дійсній волі (духові) та цілям прийняття проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність) від 24.02.2021 № 5144, а також потребам правозастосовної практики. Поділяючи розуміння колабораціонізму (Є. О. Письменський та ін.) як співпраці саме громадянина держави, територія якої (повністю чи частково) перебуває під окупацією, із державою-окупантом чи її представниками, вважаємо вірним суб'єктом колабораційної діяльності (ч. 4 і 6 ст. 111-1 КК) визнавати виключно громадянина України, аналогічну

<sup>47</sup> В.В. Кузнецов, М.В. Сийплові. *Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення*. Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія ПРАВО. 2022. Випуск 70. С. 386; О.В. Зайцев, В.А. Бодейко. *Щодо встановлення суб'єктивних ознак колабораційної діяльності (узагальнення матеріалів судової практики)*. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. 2022. Вип. 4 (100). С. 107; О.О. Кравчук, М.С. Бондаренко. *Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК*. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 3. С. 199-201; Є.О. Письменський. *Колабораційна діяльність у сфері освіти: проблеми тлумачення та вдосконалення кримінального закону*. Право України. 2022. № 11. 12-23. С. 55; А. Беніцький. *Особливості кримінально-правової кваліфікації злочинів, передбачених ч. 4 ст.111-1 Кримінального кодексу України та розмежування їх із суміжними складами злочинів*. Право України. 2022. № 11. 12-23. С. 90-91; А. Музика *Норми про відповідальність за колабораційну діяльність потребують актуальних поправок*. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. шк. суддів України; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права»; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса. Харків: Право, 2022. С. 113.

діяльність осіб без громадянства чи іноземців кваліфікувати, за наявності для цього підстав, за іншими статтями кодексу, передусім з Розділу I Особливої частини.

Доречно також буде розглянути й окремі особливості, оскільки повноцінний аналіз суб'єктного складу колабораційної діяльності буде неповною без аналізу додаткових характеристик: 1) дій громадян України, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст.111-1); 2) провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (ч. 4 ст.111-1); 3) добровільного зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 5 ст.111-1); 4) добровільного зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території (ч. 7 ст. 111-1 КК).

У контексті відповідальності за пропаганду (ч.3 ст.111-1 КК) Н. Антонюк зауважує, що йдеться не лише про те, що таку діяльність здійснюватимуть вчителі чи інші особи, що працюють у таких закладах освіти незалежно від форм власності, а й будь-які особи, які використовуватимуть освітній заклад з пропагандистською метою. Окрім цього, у статті йдеться не лише про вплив на учнів, студентів чи інших вихованців, а й про вплив на викладацький склад відповідного закладу. Якщо щодо змісту уроків вчителя математики чи хімії не виникає запитань в частині розрізнення тематики предмета викладання та можливої пропагандистської діяльності, то складніше констатувати таку відмінність, для прикладу, на уроці історії. Дослідниця справедливо вважає, що якщо вчитель історії переходить на викладання історії РФ, або ж веде мову про те, що українців як нації, а України як держави ніколи не існувало, то така діяльність і повідомлення її учням чи іншим вихованцям є суспільно небезпечною. Адже авторитет вчителя, його погляди часто є визначальними для формування свідомості вихованця<sup>48</sup>.

Суб'єктом впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти є громадянин України, уповноважений окупаційною адміністрацією держави-агресора на впровадження стандартів освіти (насамперед

<sup>48</sup> Н. Антонюк. *Державна зрада і колабораційна діяльність ...*, *op. cit.*, С. 61.

ідеться про керівника закладів освіти, його заступників, керівників структурних підрозділів, до компетенції яких належить впровадження стандартів освіти, членів методичних, педагогічних та вчених рад)<sup>49</sup>. Можна також підтримати сформульовані науковцями висновки, що: 1) вчителі (викладачі), які не виконують організаційно-розпорядчі обов'язки та за своїми функціональними обов'язками не залучені до впровадження освітніх стандартів, не можуть вважатися суб'єктами впровадження стандартів освіти держави-агресора; 2) безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених стандартів освіти держави-агресора на окупованих територіях не підпадає під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч.3 ст. 111-1 КК, у формі впровадження стандартів освіти держави-агресора. Таким чином, безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених відповідними службовими особами стандартів країни-агресора на окупованих територіях не утворює об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 статті 111-1 КК, у формі «дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора». Викладання не є забезпеченням реалізації вимог до змісту освіти<sup>50</sup>.

Виходячи із наведеного вище по тексту нормативного розуміння, обов'язковою ознакою спеціального суб'єкта за ч. 4 ст. 111-1 КК виступатиме державна реєстрація провадження господарської діяльності, безвідносно від того, де і за яких умов вона відбувалася – згідно вимог чинного закону України та на підконтрольній їй території чи у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, й на виконання вимог «окупаційного законодавства». Важливо, що досліджувана протиправна поведінка може мати місце й на території РФ.

У контексті добровільного зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на ТОТ, підтримуємо позицію обов'язкової наявності у суб'єкта організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Суспільна небезпека цієї протиправної поведінки (формальне втілення якої реалізоване у санкції кримінально-правової норми) визначається її характером (змістом) та наслідками, які хоча і виведені за межі ч. 7 ст.111-1 КК, однак перебувають

<sup>49</sup> Є.О. Письменський *Колабораційна діяльність в сфері освіти...*, *op. cit.*, С. 54-55.

<sup>50</sup> *Злочинна колаборація в умовах збройної ...*, *op. cit.*, С. 120.

у безпосередньому взаємозв'язку із здійсненням правосуддя чи наданням правоохоронних послуг. Навряд чи логічним буде припущення, що законодавець вважає настільки небезпечною поведінкою осіб, функціонал яких визначається посадою у незаконних судових і правоохоронних органах, яка не передбачає виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у сфері правосуддя чи правоохоронної діяльності, щоб визначати для них покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 12 до 15 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років та з конфіскацією майна або без такої. У іншому ж випадку дії законодавця були б абсолютно незрозумілі та алогічні, оскільки більш легке покарання фактично буде обиратися для суб'єктів з незаконних владних органів, статус яких охоплює виконання згаданих функцій (ч. 5 ст. 111-1 КК), порівняно із особами з тих самих владних органів (судових і правоохоронних), масштаб і наслідки протиправної діяльності яких такими можливостями не обумовлений (ч. 7 ст. 111-1 КК). Врешті-решт, закон визначає незаконні судові і правоохоронні органи як частину сукупності державних органів і структур рф, функціонально відповідальних за управління тимчасово окупованими територіями, що є неможливим без відповідних повноважень та функцій.

Будь-яка з форм колабораційної діяльності може бути вчинена лише *умисно*, при цьому умисел може бути тільки прямий, коли суб'єкт усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки у вигляді посилення спроможностей або розширення певних можливостей держави-агресора, окупаційної влади чи збройних формувань, які беруть участь у збройній агресії проти України і бажає настання таких наслідків.

*Мета* є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони таких видів колабораційної діяльності, як:

- здійснення пропаганди у закладах освіти, *метою* якої визначено сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утворенню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України (ч. 3 ст. 111-1 КК);
- будь-які дії, *метою* яких є впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК);
- організація та проведення заходів політичного характеру, *метою* яких є підтримка держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи

збройних формувань та/або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України (ч. 6 ст. 111-1 КК);

- здійснення інформаційної діяльності, *метою* якої є підтримка держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України (ч. 6 ст. 111-1 КК).

Для інших форм колабораційної діяльності ані мета, ані мотив не є обов'язковими ознаками, що визначають наявність складу правопорушення, проте вони неодмінно потребують установлення, оскільки здобувають чимале значення для успішного розв'язання інших кримінально-правових питань (насамперед пов'язаних із призначенням покарання). Дослідження та врахування цих суб'єктивних ознак має забезпечувати належний підхід до вкрай необхідної (щонайменше з позиції практичного втілення принципу справедливості) індивідуалізації відповідальності<sup>51</sup>.

Ч. 8 ст. 111-1 КК містить 2 кваліфікуючі ознаки, які стосуються дій, передбачених ч. 5-7 цієї статті. До таких ознак відносяться такі: вчинення особами дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей; вчинення особами дій або прийняття рішень, що призвели до настання інших тяжких наслідків.

*Під загибеллю людей* у контексті ст. 111-1 КК України необхідно розуміти спричинення смерті хоча б одній людині (або кільком) у результаті вчинення суб'єктом злочинів, передбачених ч. 5, ч. 7 ст. 111-1 КК. Означене твердження ґрунтується на положеннях п. 21 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва», до вказується, що загибель людей – це випадки смерті однієї або кількох осіб. При цьому необхідно встановити прямий взаємозв'язок між тими чи рішеннями особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ч. 5-7 ст. 111-1 КК, та загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками.

Відповідно до ч. 4 примітки до ст. 111-1 КК тяжкими наслідками у ч. 8 цієї статті вважається шкода, що у 1 000 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян, вказаний у диспозиції норм для настання адміністративної і кримінальної відповідальності, встановлюється на рівні податкової соціальної пільги 1/2 прожиткового мінімуму для

<sup>51</sup> *Новели кримінального законодавства...*, *op. cit.*, С. 117-118.



працездатних осіб станом на 1 січня поточного року. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян у розмірі соціальної пільги на 01 січня 2023 року становить 1 342 грн. Ураховуючи, що приміткою визначене конкретне значення терміна «тяжкі наслідки» для ст. 111-1 КК, інші види шкоди (завдання тяжкої шкоди здоров'ю тощо) не утворюють підстав для кваліфікації кримінального правопорушення за ч. 8 ст. 111-1 КК. Разом з цим, у випадку завдання під час дій чи рішень особи, що охоплюються ознаками складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5-7 КК, інших видів шкоди, необхідно розглядати питання про наявність сукупності відповідних кримінальних правопорушень.

### **Сучасна практика застосування судовими органами положень про колабораціоністську діяльність**

З метою здійснення аналізу практики застосування статті 111-1 Кримінального кодексу України нами було здійснено відповідні дослідження емпіричною базою яких виступило узагальнення матеріалів судової практики у справах про колабораційну діяльність, отриманих автором шляхом вільного доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень, який, станом на 24.01.2023 р. містив 150 вироків за ст.111-1 КК, постановлених судами України упродовж квітня 2022 – січня 2023 року у відношенні до 152 осіб: ч.1 ст.111-1 КК – 99 кримінальних правопорушень (65,1%); ч.2 ст.111-1 КК – 32 (21%); ч.4 ст.111-1 КК – 11 (7,3%); ч.5 ст.111-1 КК – 3 (2%); ч.6 ст.111-1 КК – 2 (1,3%); ч.7 ст.111-1 КК – 5 (3,3%).

Ч.1 ст.111-1 КК (99 вироків або 65,1%). Практика свідчить, що у абсолютній більшості випадків аналізованої протиправної поведінки має місце її симбіоз – одночасне поєднання публічних заперечень та закликів (обґрунтованою видається заміна у ч.1 ст.111-1 КК сполучника «або» сполучником «та (або)». – І. М.), змістовне наповнення яких може бути різним та зводиться до: невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території нашої держави, шляхом висловлення тверджень про те, що міста України насправді російськими, а також необхідності проведення референдумів з метою визначення їх приналежності до певної держави; наведення компрометуючих Збройні сили України (надалі по тексту – ЗСУ) інформаційних матеріалів, які

звинувачують українську армію у знищенні цивільної інфраструктури та вбивствах мирного населення, прославляють прихильників «луганської демократичної народної республіки» та «донецької народної республіки», а також збройних сил рф у військовій агресії проти України; створення у суспільстві думки про виправданість та легітимність дій представників влади і службових осіб збройних сил рф щодо вторгнення та окупації території України; тверджень про неприйнятність існування України як суверенної держави та правомірність поширення суверенітету рф на ТОТ; заперечень факту, що саме рф є ініціатором міжнародного військового конфлікту тощо.

Ознака публічності пов'язана із вчиненням кримінального правопорушення у громадських місцях / місцях масового перебування громадян, як класичних (зупинки громадського транспорту, заклади торгівлі і харчування, культури, підприємства, установи і організації тощо), так і доволі нетипових (Державна установа «Харківський слідчий ізолятор», вирок Жовтневого районного суду м. Харкова від 08.07.2022 р. у справі № 639/1837/22)<sup>52</sup>. Також звертає на себе увагу високий (40,4) відсоток вчинення аналізованої протиправної поведінки способом поширення матеріалів у соціальних мережах групах за допомогою Інтернет-ресурсів (у тому числі заборонених «Вконтакте», «Однокласники»), Telegram-каналів тощо. Не дивлячись на те, що найбільш криміногенною (за інформацією Офісу Генерального прокурора) є вікова категорія колаборантів 40-54 років (41%), їх технічна грамотність та навички комунікації перебувають на достатньому для досягнення бажаної цілі рівні. Особливо, якщо зважити на необхідність подолання заблокованих соціальних мереж держави-агресора за допомогою використання віртуальних приватних мереж (VPN) чи іншим чином.

Частина 2 ст.111-1 КК (32 вироки або 21%). Мова йде про зайняття посад, не пов'язаних з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у сільських, селищних, міських окупаційних адміністраціях чи пов'язаних з ними підрозділах та виконання функцій: голови чи секретаря відповідної ради (формування списків осіб та збір їх паспортних даних, розповсюдження гуманітарної допомоги серед населення, поширення агітпродукції із закликами до підтримки рішень та дій держави-агресора і повалення конституційного ладу України та

<sup>52</sup> Вирок Жовтневого районного суду м. Харкова від 08.07.2022 р. у справі № 639/1837/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105146407> (дата звернення: 08.07.2023)

ін.); працівника відділу житлово-комунального господарства (складення списків потреб у закупівлі паливно-мастильних матеріалів, кандидатів на роботу у бригадах благоустрою та ін.); діловода (видача довідок, ведення обліку та зберігання документів, реєстр вхідної та вихідної документації, здійснення прийому громадян та ін.); соціального працівника (відвідування пенсіонерів та людей з інвалідністю з метою надання допомоги по господарству, забезпечення останніх за необхідністю ліками; здійснення прийому пенсіонерів, складання списків на виплати пенсіонерам грошової допомоги від рф, здійснення виписок посвідчень та довідок для продовження групи інвалідності та ін.); працівника сектору охорони здоров'я (контроль за діяльністю закладів, підприємств та установ охорони здоров'я, забезпечення населення лікарськими засобами та виробами медичного призначення та ін.); працівника відділу освіти (проведення культурно-масових заходів для учнів навчальних закладів, організація проведення гурткової роботи, робота з документообігом та ін.).

У окремих ситуаціях констатуємо неповноту кримінально-правової кваліфікації ситуацій за наявності реальної сукупності. Так, поза увагою та належною оцінкою Глобинського районного суду Полтавської області залишилася та обставина, що «...підсудна не тільки виконувала функції секретаря голови селищної ради але й супроводжувала їх виконання публічним запереченням здійснення рф збройної агресії проти України та закликами до підтримки рішень та дій держави-агресора та її збройних формувань» (вирок від 11.10.2022 р. у справі № 527/2285/22)<sup>53</sup>.

Частина 4 ст.111-1 КК (11 вироків або 7,3%). Як вказують судові матеріали, на даний момент надання матеріальних ресурсів державі-агресору не носить системного характеру, обмежуючись одиничними прикладами забезпечення представників військових формувань ворога продуктами харчування; алкогольними напоями; промисловими товарами; паливом; актуальною інформацією про місцеперебування військовослужбовців ЗСУ, представників територіальної оборони, учасників бойових дій та громадян з активною проукраїнською позицією; допомогою у будівництві блок-постів; переховуванням представників збройних та воєнізованих формувань держави-агресора на території, підконтрольній Україні. Вказана протиправна поведінка обумовлена, головним чином, бажанням отримати від представників окупаційної влади преференцій для подальшого тривалого

<sup>53</sup> Вирок Глобинського районного суду Полтавської області від 11.10.2022 р. у справі № 527/2285/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106689367> (дата звернення: 08.07.2023)

проживання на окупованій території, безперешкодного по ній переміщення, зайняття підприємницькою діяльністю.

Обов'язковою ознакою при кваліфікації виступатиме державна реєстрація провадження господарської діяльності, безвідносно від того, де і за яких умов вона відбувалася – згідно вимог чинного закону України та на підконтрольній їй території чи у взаємодії з державою-агресором й на виконання вимог «окупаційного законодавства». Важливо, що досліджувана протиправна поведінка може мати місце й на території рф, прикладом чого є кваліфікація за ч. 2 ст. 28, ч. 4 ст. 111-1 КК дій осіб, які «...надавали консультаційні послуги у сфері інформатизації, а також по забезпеченню діяльності бухгалтерських баз підприємств через програмне забезпечення 1 С, у тому числі компаніям, які знаходились на території рф та Донецької області» (вирок Печерського районного суду м. Києва від 26.09.2022 р. у справі № 757/15806/22-к)<sup>54</sup>.

Судова практика у цьому контексті є неоднозначною, будучи об'єктивно зумовленою низкою чинників, серед яких і «нетривале» існування самої норми ст. 111-1 КК, відсутність відповідних роз'яснень вищих судових інституцій, суперечливість позицій як у доктрині кримінального права, так і сфері правозастосування. Суди не завжди чітко конкретизують параметри та, власне, провадження господарської діяльності, у одних випадках підтверджуючи саме цю форму об'єктивної сторони складу, у інших же – застосовуючи більш просте формулювання «передачі матеріальних ресурсів» або поєднуючи обидва різновиди поведінки.

Як провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, у тому числі з окупаційною адміністрацією держави-агресора, створеними на тимчасово окупованій території, були кваліфіковані дії ОСОБА\_4, який з 26.04.2000 р. займався підприємницькою діяльністю, проживаючи в смт. Шевченкове Куп'янського району Харківської області. В березні 2022 р., у зв'язку з військовою агресією рф, територіальна громада Куп'янського району Харківської області, у тому числі і смт. Шевченкове, була окупована підрозділами держави-агресора. З кінця лютого до початку травня 2022 р. підсудний продовжив здійснювати підприємницьку діяльність, зокрема, продаж товарів українського виробництва через магазин «ІНФОРМАЦІЯ\_3». В липні 2022 р., перебуваючи в смт. Шевченкове Куп'янського району Харківської області, від невстановленого представника так званої «податкової служби» при окупаційній адміністрації отримав документи, що посвідчують його взяття на облік суб'єктів підприємництва на території смт. Шевченкове та надання дозволу на провадження господарської

<sup>54</sup> Вирок Печерського районного суду м. Києва від 26.09.2022 р. у справі № 757/15806/22-к: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107694567> (дата звернення: 17.02.2023).

діяльності на території вказаного населеного пункту у взаємодії з окупаційною адміністрацією держави агресора, а також звільнення від оподаткування до кінця 2022 року (вирок Київського районного суду м. Харкова від 26.12.2022 р. у справі № 953/7065/22)<sup>55</sup>.

У інших випадках кваліфікації такої деталізації не спостерігаємо. Як передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч. 4 ст. 111-1 КК) суд кваліфікував делікт у наступному прикладі. *ОСОБА\_3 ініціативно звернувся до представників збройних, воєнізованих формувань держави-агресора, будучи фізичною особою-підприємцем, що останні десять років здійснює підприємницьку діяльність, пов'язану із реалізацією продуктів харчування та промислових товарів через магазин. Він погодився передавати матеріальні ресурси у вигляді продуктів харчування, спиртних напоїв та промислових товарів, у зв'язку з чим мав привілеї у отриманні дизельного пального з метою його подальшої реалізації місцевому населенню* (вирок Буринського районного суду Сумської області від 01.12.2022 р. у справі № 574/368/22)<sup>56</sup>. Видається, що протиправну поведінку більш обґрунтовано вважати саме провадженням господарської діяльності. Додаткова кримінально-правова оцінка у вигляді «сумісної господарської діяльності» була надана співпраці особи з військовослужбовцями рф, яка полягала, власне, лише у реалізації переданих останніми паливно-мастильних матеріалів, зернових культур та харчових продуктів, з отриманням частки від прибутку. При цьому жодних рис, які б характеризували саме господарську діяльність підсудного (реєстрація чи взяття на облік, наявність відокремленого майна суб'єкта господарювання тощо) судом у вироку не наведено (вирок Київського районного суду м. Харкова від 20.12.2022 р. у справі № 953/6434/22)<sup>57</sup>.

Частина 5 ст.111-1 КК (3 вироки або 2%). Мова йде про випадки добровільного зайняття / обрання на посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у незаконних органах влади, створених на ТОТ (керівник комунального підприємства, провідний спеціаліст у відділі гуманітарної допомоги окупаційної адміністрації).

<sup>55</sup> Вирок Київського районного суду м. Харкова від 26.12.2022 р. у справі № 953/7065/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108377777> (дата звернення: 17.02.2023).

<sup>56</sup> Вирок Буринського районного суду Сумської області від 01.12.2022 р. у справі № 574/368/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107641030> (дата звернення: 17.02.2023).

<sup>57</sup> Вирок Київського районного суду м. Харкова від 20.12.2022 р. у справі № 953/6434/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107960245> (дата звернення: 17.02.2023).

Частина 6 ст.111-1 КК (2 вироки або 1,3%). Як проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором кваліфіковано дії осіб із прикріплення прапору рф з написом «Одесса русский город» на будівлі багатоквартирного житлового будинку, а також фото і відеозйомку для їх подальшої передачі представникам рф (вирок Київського районного суду м. Одеси від 25.11.2022 р. у справі № 947/26981/22)<sup>58</sup>; як здійснення інформаційної діяльності – виготовлення листівок для підтримки «духу російських солдат», з подальшим їх розповсюдженням на території Луганщини (вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 28.12.2022 р. у справі № 638/7303/22)<sup>59</sup>.

Частина 7 ст.111-1 КК (5 вироків або 3,3%). Лише один вирок стосувався факту добровільного зайняття особою посади у незаконному правоохоронному органі – «исполняющего обязанности заместителя прокурора Новопсковского района Генеральной прокуратуры ЛНР» (вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 13.12.2022 р. у справі № 344/10333/22)<sup>60</sup>. Питання наявності/відсутності організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у підсудного, з огляду на займану посаду, у вироді не піднімалося. Решта випадків припадає на надання збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора чи аналогічного роду формуванням, створеним на ТОТ, допомоги у веденні бойових дій проти ЗСУ та інших військових чи добровільних формувань шляхом інформування про дислокацію підрозділів ЗСУ, їх чисельність, озброєння та пересування військової техніки, місце проживання військовослужбовців.

## Криміналістичний портрет особи колабораціоніста

Особливу зацікавленість становить кримінологічний портрет колаборанта. У структурі кримінологічної характеристики особистості традиційно

<sup>58</sup> Вирок Київського районного суду м. Одеси від 25.11.2022 р. у справі №947/26981/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107502058> (дата звернення: 17.02.2023).

<sup>59</sup> Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 28.12.2022 р. у справі № 638/7303/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108152933> (дата звернення: 17.02.2023).

<sup>60</sup> Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 13.12.2022 р. у справі № 344/10333/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107850847> (дата звернення: 17.02.2023).

виокремлюють чотири елементи (підструктури)<sup>61</sup>: 1) соціально-демографічний (відомості про стать, вік, освіту, громадянство, соціальне становище, походження та рід занять, сімейний стан, наявність або відсутність постійної роботи та місця проживання (реєстрації), джерела матеріального забезпечення (доходу), належність до міського чи сільського населення тощо); 2) соціально-рольовий – сукупність видів діяльності особи в системі суспільних відносин (на роботі, у сім'ї, за станом здоров'я та віком); 3) морально-психологічний – характеризує світогляд людини, її духовність, погляди, переконання, установки та ціннісні орієнтації (погляди, переконання, життєві прагнення та очікування, інтелектуальні, вольові та емоційні особливості, наявність психічних аномалій); 4) кримінально-правовий (мотивація злочину, спрямованість і тривалість злочинної поведінки суб'єкта, груповий чи одноосібний характер суспільно небезпечного діяння, виконувана роль у вчиненні злочину (виконавець, організатор, підбурювач, пособник), способи, обрані для досягнення злочинної мети, ставлення винного до вчиненого, наявність повторності (рецидиву), стаття, за якою кваліфіковано вчинене, вид і розмір покарання тощо).

І. М. Даньшин виокремлює 7 груп блоків-груп ознак та властивостей особистості злочинця: соціально-демографічні; особистісно-рольові; соціально-психологічні; риси та якості правової та моральної свідомості; спадкові (генетичні) та психічні відхилення і аномалії; кримінально-правові ознаки; загальнозначущі позитивні людські якості<sup>62</sup>.

У фундаментальному «Курсі сучасної української кримінології» А. П. Закалюк, деталізуючи структуру особи злочинця, відносить до неї:

<sup>61</sup> Н.П. Ждиняк. *Особистість злочинця*. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В.І. Шахун (голова), В.І. Тимошенко (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2019. С. 325; Є. Гладкова. *Особа (особистість) злочинця*. Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В.В. Сокурченко (голова), О.М. Бандурка (співголова) та ін. ; наук. ред. О.М. Литвинов. Харків : Факт, 2021. С. 225; *Кримінологія: підручник* / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. С. 135; *Кримінологія. Академічний курс* / Кол. авторів ; за заг. ред. О.М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. С. 83; І.Г. Богатирьов. *Кримінологія : підручник* / заг. ред. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. С. 80; *Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник* / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. С. 37-40.

<sup>62</sup> І.Н. Даньшин. *Общетеоретические проблемы криминологии: Монографія*. Х.: Прапор, 2005. С. 110.

- ознаки формування, соціалізації особи (освіта; наявність професії; відомості про набуті у батьківській сім'ї риси; тривалість перебування у батьківській сім'ї та ін.);
- ознаки соціального статусу та соціальних ролей (соціальне становище, рід занять, характер виробництва (навчання); сімейний стан; соціальні житлові умови та ін.);
- безпосередні ознаки спрямованості особистості (потреби, інтереси, соціальні цінності, діяльнісні прояви в основних сферах життєдіяльності);
- демографічні ознаки, що мають соціальне і психологічне значення;
- психофізіологічні особливості (реакції адаптації, моторики, тип вищої нервової діяльності та ін.);
- показники фізичного здоров'я (загальний стан; фізичні вади; хронічні захворювання соматичного типу);
- показники психічного здоров'я (патологія, що виключає осудність; аномалії, що її обмежують);
- індивідуальні психологічні риси (риса характеру; позитивні та суспільно бажані риси; вольові якості);
- ознаки, пов'язані із вчиненням особою злочину<sup>63</sup>.

Окрім згаданого уже узагальнення матеріалів судової практики у справах про колабораційну діяльність, нами також опрацьовано дані Офісу Генерального прокурора про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, згідно з якими упродовж 2022 р. обліковано 3 851 кримінальне правопорушення за фактами колабораційної діяльності, з них – 949 проступків (ч. ч. 1, 2 ст.111-1 КК) та 2 902 злочини (ч. ч. 3, 4, 5, 6, 7, 8)<sup>64</sup>; виявлено 726 осіб-колаборантів<sup>65</sup>. Комплексний аналіз цієї статистичної інформації забезпечить максимально можливе кримінологічне бачення та оцінку ситуації на даний момент.

Соціально-демографічний блок. Злочинна активність у сфері добровільної співпраці із державою-агресором здебільшого притаманна особам чоловічої статі: 62,5% та 68%. Віковий ценз 726-ти виявлених упродовж

<sup>63</sup> А.П. Закалюк. *Курс сучасної української кримінології: теорія і практика*: У 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре». 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 258-262.

<sup>64</sup> Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2022 року. Офіс Генерального прокурора: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 23.02.2023).

<sup>65</sup> Ibidem.



2022 року колаборантів, за інформацією Офісу Генерального прокурора, розподілений таким чином: до 14 років – 0 осіб; 14-15 років – 0; 16-17 років – 0; 18-28 років – 49; 29-39 років – 177; 40-54 років – 298; 55-58 років – 71; 60 років і більше – 131. Найбільш криміногенною спостерігаємо вікову категорію 40-54 років (41%), найменш схильною до проявів колабораціонізму – молодь у віці 18-28 років (6,7%).

Законодавча конструкція ст.111-1 КК (окрім ч. ч. 4 і 6) безпосередньо орієнтує правозастосувача на те, що суб'єктом колабораційної діяльності виступає громадянин України, й ні матеріали вироків, ні дані Офісу Генерального прокурора не містять вказівок на іноземців або ж осіб без громадянства. Певної кримінологічної уваги потребує та обставина, що у 13,8% вироків суб'єктом делікту виступив громадянин/громадянка України – уродженець рф (21 особа), у 5,3% – це були уродженці Молдови, Узбекистану, Грузії, Угорщини, Білорусі, Туркменістану та Абхазії (8 осіб).

Найбільшу питому вагу серед колаборантів, за вироками суду, мають особи з вищою освітою (27%). Із врахуванням 18 осіб (11,8%) із середньою спеціальною освітою, яка на даний момент прирівнюється до освітньо-професійного ступеня молодшого бакалавра та 2 осіб з неповною вищою освітою (1,3%), констатуємо високу освітню планку злочинців – особи із вищою та фаховою передвищою освітою становлять 40,1% серед усіх засуджених. Значна питома вага засуджених осіб із середньою (26,3%) та професійно-технічною освітою (9,9%); у 23,7% загального масиву вироків інформація про освітній рівень підсудного вказана не була. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора, у 55,7% випадків у осіб-колаборантів на час вчинення кримінального правопорушення була вища і фахова передвища освіта, 11,7% осіб мали професійно-технічну освіту та 32,5% осіб здобули базову середню та профільну середню освіту.

Відомості про зайнятість у трудовій сфері засуджених за колабораційну діяльність осіб виглядають наступним чином: 46,7% осіб не залучені до трудової діяльності, 13,8% – на момент вчинення кримінального правопорушення були пенсіонерами, 19,1% – мали постійне місце роботи та у 20,4% опрацьованих вироків інформація про зайнятість осіб була відсутньою. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора про зайнятість осіб, найбільшу питому вагу серед колаборантів мали працездатні особи, які не працювали і не навчалися (349 або 48,1%) та безробітні (70 / 9,6%). Соціальний статус зайнятих у громадсько-політичній та трудовій сферах осіб виявився пов'язаний із виконанням обов'язків та компетенцій депутатів обласних, районних, міських, селищних і сільських рад (23 / 3,2%),

державних службовців (6 / 0,8%), посадових осіб місцевого самоврядування (11 / 1,5%), посадових/службових осіб районних державних адміністрацій (1 / 0,1%), службових осіб судової гілки влади (6 / 0,8%), працівників правоохоронних органів (21 / 2,9%), посадових та службових осіб інших органів державної влади (2 / 0,3%), учнів та студентів закладів освіти (3 / 0,4%).

Соціально-демографічні ознаки особистості колаборанта розкривають також ті з них, які відносяться до сфери сімейно-шлюбних відносин. У 31% випадків мова йде про осіб, які перебували у зареєстрованому шлюбі, 25% засуджених були неодруженими/незаміжними, у 4% випадків шлюб осіб було розірвано, 1,3% випадків припадають на вдівців, у 38,8% вироків дані про шлюб є відсутніми. У 13,8% постановлених вироків засуджені мали на утриманні неповнолітніх/малолітніх дітей або ж інших осіб (інвалідів).

Морально-психологічні ознаки злочинця кримінологи пов'язують із кількома важливими підгрупами: рівень світогляду (погляди особи, її переконання, звички, установки, очікування та ін.); інтелектуальні властивості (рівень розумового розвитку, обсяг знань, життєвий досвід, обмеженість або, навпаки, широта поглядів, їх спрямованість, різноманітність інтересів тощо); ціннісні орієнтації людини і соціально значущі моральні риси і властивості, які належать до «глибинних» особистісних характеристик; емоційно-вольові якості (стан волі, темперамент, характер, ініціативність, енергійність або лабільність, почуття, емоції тощо), психофізіологічні властивості (природжені та набуті властивості психіки, тілесна організація людини, у тому числі фізичні аномалії)<sup>66</sup>.

Досліджуючи основні передумови, які забезпечили успішність здійсненої РФ у 2014 р. операції проти України з подальшою відносною поширеністю поведінки, яка має колабораціоністський характер, Є. О. Письменський, посеред інших, виділяє постсовецький спадок та прихильність до ідеології «руського міра» (історичні та ідеологічні чинники). Учений констатує, що в основі колабораціоністських практик на окупованій території України, а також виявленої лояльності частини місцевого населення до окупаційного режиму, знаходяться мотиви у виді схильності до постсовецьких ідей під гаслами «руського міра» (політико-ідеологічне підґрунтя) та меркантильні (користолюбство, прагнення, інколи оманливі, збагатитись) або низькі (марнославство, помста)<sup>67</sup>.

<sup>66</sup> Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / колектив авторів / за заг. ред. Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова. Харків : Вид-во Кроссроуд, 2008. 364 с.

<sup>67</sup> Є.О. Письменський. *Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти)* : наук. нарис. Северодонецьк, 2020. С. 39-42.

Сучасна практика правозастосування лиш підтверджує та розвиває висловлені вище міркування. Будучи громадянами України та проживаючи на її території, колаборанти демонструють антинаціональні ідеологічно-політичні уподобання, несприйняття діючої української влади та схвалення політики країни агресора, підтримуючи ідеї проросійської спрямованості та виходячи з геополітичних інтересів рф, які передбачають перебування України у сфері її впливу. Усе це відбувається за очевидної їх обізнаності про факти вчинених в Україні форм геноциду з боку рф, у тому числі: 1) масових вбивств цивільного населення на тимчасово окупованих територіях України (у Бучі, Ірпені, Маріуполі, Бородянці, Гостомелі та багатьох інших населених пунктах), викрадень та позбавлень волі, катувань, згвалтувань, глумлення; 2) систематичності створення для цивільного населення життєвих умов, спрямованих на його знищення; 3) примусової депортації цивільного населення на територію рф, а також передачі українських дітей на виховання до чужого середовища з метою знищення їхньої самоідентифікації; 4) фізичного та психологічного насильства у відношенні до цивільних осіб, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій, місцевих активістів, журналістів, священнослужителів та інших осіб, відомих своєю суспільно-державницькою позицією; 5) підриву економічного потенціалу та безпеки країни через руйнацію об'єктів господарської інфраструктури (електро- та газотранспортної інфраструктури, зерносховищ, перешкоджання посівній кампанії, блокаду морських торговельних шляхів тощо)<sup>68</sup>.

Показовим у цьому відношенні є вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 10.11.2022 р. у справі № 545/5177/22. *Підсудна та з власної ініціативи, підтримуючи збройну агресію російської федерації на території України, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, передбачаючи настання суспільно-небезпечних наслідків та бажаючи їх настання, маючи демонстративний та відкритий перед населенням громади села постійний зв'язок з військовими держави – агресора російської федерації, неодноразово, добровільно та безоплатно надавала матеріальні ресурси в розпорядження військовослужбовцям кожної ротації окупаційних військ російської федерації, а саме наявні у неї продукти харчування, алкогольні напої, також готувала їм їжу та інше. При цьому, у період окупації*

<sup>68</sup> Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 р. № 2188-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 24.02.2023).

*вказаного населеного пункту підсудна не надавала зазначених матеріальних ресурсів місцевим мешканцям, тим самим інтереси та потреби окупантів ставила у пріоритет перед односельчанами)<sup>69</sup>.*

Кримінально-правовий блок. Для особистості колаборанта здебільшого притаманний одноосібний характер протиправної поведінки, який майже сягає рівня абсолюту – у 96% постановлених судами вироків констатовано, що злочинці діяли як виконавці інкримінованого їм кримінального правопорушення, не залучаючи інших співучасників до реалізації його об'єктивної сторони. Для 4% решти випадків характерною є проста співучасть, без деталізованого розподілу функцій між співучасниками групи. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора, 12 (1,7%) осіб з виявлених колаборантів вчинили кримінальні правопорушення у складі групи, з яких 5 осіб (0,7%) – діяли у складі організованої групи чи злочинної організації.

Особи, засуджені за колабораційну діяльність, здебільшого не судимі – 94% постановлених вироків (у тому числі 6,5% осіб, які вважаються не судимими в силу положень ст.89 КК). Раніше притягувались до кримінальної відповідальності та мають не зняту / непогашену судимість 4,6% колаборантів, ще у 1,3% вироків означена інформація судом зазначена не була. Аналіз попередніх судимостей засуджених за колабораційну діяльність осіб свідчить про те, що ними здебільшого вчинялися злочини корисливої та корисливо-насильницької спрямованості: 54,3% – кримінальні правопорушення проти власності, 13% – кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, 11% – кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення; 11% – кримінальні правопорушення проти правосуддя; 8,7% – кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи та 2,8% – кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності. Що ж стосується даних Офісу Генерального прокурора, то із загального числа виявлених працівниками прокуратури колаборантів 25 осіб (3,4%) раніше вчиняли кримінальні правопорушення, 12 з них (1,5%) – мають не зняту / непогашену судимість.

Призначення покарання особам, засудженим за прояви колабораційної поведінки, суди обирали, головним чином, у межах визначених ст.111-1 КК України санкцій:

<sup>69</sup> Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 10.11.2022 р. у справі № 545/5177/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107246755> (дата звернення: 24.02.2023).

- а) ч.1 ст.111-1 КК, 99 вироків (100 осіб) (санкція у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років): 10 років – 74 вироків (74%); 11 років – 9 вироків (9%); 12 років – 9 вироків (9%); 13 років – 3 вироків (3%); 14 років – 1 вирок (1%) та 15 років – 3 вироків (3%);
- б) ч. 2 ст.111-1 КК, 32 вироків (санкція у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна або без такої): 10 років без конфіскації – 19 вироків (59,4%); 10 років з конфіскацією – 3 вироків (9,4%); 12 років без конфіскації – 2 вироків (6,3%); 12 років з конфіскацією – 3 вироків (9,4%); 13 років без конфіскації – 3 вироків (9,4%); 15 років без конфіскації – 1 вирок (3,1%) та 15 років з конфіскацією – 1 вирок (3,1%);
- в) ч.4 ст.111-1 КК, 11 вироків (12 осіб) (санкція у вигляді штрафу до 10 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від 3 до 5 років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років та з конфіскацією майна): позбавлення волі та позбавлення права – 8 вироків (72,7%); позбавлення волі без конфіскації – 1 вирок (9,1%); штраф та позбавлення права – 2 вироків (18,1%);
- г) ч.5 ст.111-1 КК, 3 вироків (санкція у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років та з конфіскацією майна або без такої): позбавлення волі та позбавлення права, з конфіскацією майна – 2 вироків; позбавлення волі та позбавлення права, без конфіскації майна (із застосуванням ст.69 КК) – 1 вирок;
- д) ч.6 ст.111-1 КК, 2 вироків (санкція у вигляді позбавлення волі на строк від 10 до 12 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років та з конфіскацією майна або без такої): позбавлення волі та позбавлення права;
- е) ч.7 ст.111-1 КК, 4 вироків (5 злочинів) (позбавлення волі на строк від 12 до 15 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років та з конфіскацією майна або без такої): позбавлення волі та позбавлення права з конфіскацією – 2 вироків (50%); позбавлення волі без конфіскації – 2 вироків (50%).

Ефективність покарання за колабораційну діяльність значною мірою залежить як від законодавчої конструкції норми, так і практики його призначення, наскільки воно є законним, обґрунтованим та справедливим.

## Вади в структурі санкцій ст. 111-1 Кримінального кодексу

Недоліки конструювання санкцій у ст.111-1 КК. Санкція ч.1 та 2 ст.111-1 КК передбачає безальтернативне покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. При цьому, як слушно зазначає Р. О. Мовчан, ігнорується той факт, що відповідне кримінальне правопорушення найчастіше вчиняється особою, яка не обіймає жодної посади і не займається жодною діяльністю, і тому фактично не здатна понести реального покарання<sup>70</sup>. Ми уже вказували на відсоток осіб, засуджених за ч.1 ст.111-1 КК, які не були залучені до трудової діяльності чи перебували уже на пенсії (60,5% загалом). До того ж позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на певний строк як основне або додаткове покарання, підкреслює В. В. Шаблистий, варто призначати виключно спеціальним суб'єктам кримінальних правопорушень, а не так, як зараз, коли судді просто змушені позбавляти права обіймати посади, пов'язані із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, осіб, які жодними такими права не володіють. Вони вчинили та вчиняють ці кримінальні проступки точно не використовуючи якісь спеціальні права чи у зв'язку із певною діяльністю (майже всі засуджені вели асоціальний спосіб життя, ніде не навчалися та не працювали)<sup>71</sup>. Суперечливість позиції законодавця визнають й інші дослідники (О. П. Рябчинська, З. А. Загінєй-Заболотенко, О. В. Євдокімова). Призначаючи покарання за ч.1 ст.111-1 КК, судді діють, так би мовити, «на перспективу». До прикладу, у вирокі Корольовського районного суду м. Житомира від 16.01.2023 р. у справі №296/298/23 констатовано, що «...на момент вчинення кримінального проступку ОСОБА\_3 не працював. Тобто вчинення ОСОБА\_3 колабораційної діяльності не було пов'язане з його посадою чи зайняттям певною діяльністю. Однак, на думку суду, особи, які публічно закликають до підтримки

<sup>70</sup> Р. О. Мовчан. *Кримінальна правотворчість воєнного часу: аналіз концептуальних помилок*. Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. / редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. С. 21.

<sup>71</sup> В.В. Шаблистий. *Теоретичні проблеми кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність*. Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. / редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. С. 61.

рішень та дій держави-агресора мають бути позбавлені можливості брати участь у будь-яких формах державного управління та місцевого самоврядування»<sup>72</sup>. У таких випадках основна мета покарання (кара) не досягається, а запобіжний ефект покарання значним чином нівелюється. У той час як дослідження Р. Ш. Бабанли сучасних праць, присвячених питанням призначення покарання в інших державах із розвинутою пенологічною теорією, дозволило визнати достатньо обґрунтованою критику розгляду покарання як засобу виправлення та попередження нових злочинів, а отже, цю мету вважати пріоритетною<sup>73</sup>. Проблемним рішенням законодавця О. П. Рябчинська вважає включення до санкції ч. 3 ст. 111-1 КК такого виду покарання як виправні роботи. Призначення цього виду покарання освітянам (педагогам), які пропагували збройну агресію, виправдовували її, пропагували антиукраїнську ідеологію в середовищі підростаючого покоління є як мінімум недоцільним. Цей вид покарання також неможливо призначити й тим особам, які залучаються окупантами до освітнього процесу, але не мають ані педагогічної освіти, ані відповідного досвіду<sup>74</sup>.

Практика призначення покарання. При призначенні покарання за кримінальне правопорушення, передбачене ч.2 ст.111-1 КК, суди у 21,9% випадків обирали додаткове покарання у вигляді конфіскації майна. Тоді як обґрунтовано вказується на неможливість призначення конфіскації майна за вчинення колабораційної діяльності як проступку (ч.2 ст.111-1 КК) з огляду на приписи ч. 2 ст. 59 КК<sup>75</sup>.

У контексті відповідальності за ч.4 ст.111-1 КК, суди у 72,7% вироків визнали за можливе звільнити особу від відбування покарання з випробуванням на підставі ст.75 КК, у трьох випадках було призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (ст.69 КК). Аналізуючи закономірності реалізації правового механізму звільнення особи від відбування покарання з випробуванням, Р. Ш. Бабанли формулює справедливий висновок, що цей механізм не завжди використовують згідно його мети.

<sup>72</sup> Вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 16.01.2023 р. у справі №296/298/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108401700> (дата звернення: 24.02.2023).

<sup>73</sup> Р.Ш. Бабанли. *Призначення покарання в Україні ...*, *op. cit.*, С. 194.

<sup>74</sup> О.П. Рябчинська. *Заходи кримінально-правового характеру за колабораційну діяльність: реалії та перспективи*. Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. / редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. С. 72.

<sup>75</sup> О.П. Рябчинська. *Заходи кримінально-правового характеру за колабораційну діяльність...*, *op. cit.*, С. 73.

Враховуючи істотний вплив застосування цього механізму на реалізацію інституту призначення покарання, необґрунтованість у його використанні породжує дисбаланс та продукує необґрунтованість самого процесу призначення покарання<sup>76</sup>. Притримуємося позиції, що застосування до осіб ст.75 КК при призначенні покарання є неможливим, з огляду на характер вчинення ними кримінальних правопорушень, а саме, якщо воно відбулося із використанням умов воєнного стану.

У 84,2% постановлених вироків (щодо 130 осіб) суди у якості обставин, які пом'якшують покарання, визнали щире каяття засуджених, що дає можливість говорити про формалізоване, «механістичне» ставлення до їх підтвердження, без додаткової аргументації та аналізу. На момент вчинення абсолютної більшості аналізованих кримінальних правопорушень уже тривало широкомасштабне російське вторгнення в Україну, у ході якого правоохоронними органами, громадськими, міжнародними організаціями зафіксовані та висвітлені у ЗМІ численні воєнні злочини, вчинені російськими окупантами, зокрема, вбивства та катування мирних мешканців, зґвалтування, мародерства, руйнування житлової та соціальної інфраструктури тощо. За таких обставин, виходячи з принципу справедливості, суди зобов'язані більш вибірково підходити до питань призначення покарання, за потреби – обираючи його у розмірах, наближених до максимальної межі.

Виникає питання, чи такий «ліберальний» підхід суди демонструють виключно у відношенні до осіб-колаборантів, чи зазначене є складовою більш загальної та небезпечної тенденції покарання за увесь масив злочинів проти основ національної безпеки України? Суміжну паралель демонструють дані, наведені В. С. Батиргареевою кримінологічного аналізу виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників як нового виклику безпеці інформаційного простору України. Щодо майже дев'яти із десяти осіб (87,5%) застосовується звільнення від відбування призначеного покарання з випробуванням. Поблажливе ставлення до винних осіб пояснюється, як правило, їх щирим каяттям у вчиненому та сприянням правоохоронним органам під час розслідування ними правопорушення. Дослідниця обґрунтовано припускає, що подібна посткримінальна поведінка є лише зовнішнім виразом прийняття «правил гри», пристосуванням до несприятливих умов, у яких опинилася людина у зв'язку із проведенням щодо неї розслідування та

<sup>76</sup> Р.Ш. Бабанли. *Призначення покарання в Україні...*, op. cit., С. 425.



судового розгляду. Адже ідеологія людини, її погляди, настрої не так легко й швидко піддаються зміні. Тому подібна лінія поведінки є нічим іншим, як бажанням зменшити обсяг кримінальної репресії щодо себе<sup>77</sup>. Відповідь на поставлене нами питання забезпечить у перспективі лише комплексна кримінально-правова та кримінологічна характеристика злочинності проти держави.

Кримінологічна інформація про особистість колаборанта, його соціально-демографічні, морально-психологічні та кримінально-правові риси матиме безпосередній ефект як у ході подальшого законодавчого удосконалення норми ст. 111-1 КК, так і розробці ефективних заходів загального та спеціального запобігання даному виду кримінальних правопорушень. Узагальнення статистичних даних органів кримінальної юстиції дало можливість запропонувати наступний кримінологічний портрет особистості колаборанта: здебільшого це особа чоловічої статі, віком від 29 до 54 років, достатньо високого ступеня освіченості – з вищою та фаховою передвищою освітою; є працездатною, але не залучена до трудової діяльності чи перебуває на пенсії; поділяє антинаціональні ідеологічно-політичні уподобання, несприйняття законної української влади та схвалення політики країни агресора; несудима та демонструє одноосібний характер протиправної поведінки.

---

<sup>77</sup> В.С. Батиргарєєва. *До кримінологічного аналізу виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників як нового виклику безпеці інформаційного простору України*. Інформація і право. 2022. №4(43). С. 43.